

TISZTÁZZUK AZ ALAPFOGALMAKAT

Nyilvánvaló és magától értetődő dologról szeretnék az alábbiakban szólni. Vagy legalábbis olyasmiről, amit azóta, hogy az óvodában megtanítottak „ki-ki maga mesterségét folytassa... folytassa...” kezdetű gyerekdalocskára, joggal tekintünk általánosan közismert evidenciának. Arról a tényről, hogy a társadalmi életet bizonyos munkamegosztás jellemzi, amellyel együtt jár a munkáért, annak minőségéért való felelősség megosztása is. Aki, természetesen, cipőjével elégedetlen, az nem a bútorboltba, vagy a köztisztasági hivatalhoz fordul panaszával. Akinek mondjuk az SZTK szolgáltatásai ellen van kifogása az nem az Egyházi Hivatalt vagy a filmgyár dramaturgiáját keresi meg. S hogy egymáshoz közelebb álló területeket is említsek, akinek a tévé működése okoz gondot — az vagy a Gelkához, vagy a műsorszerkesztéshez megy panaszával aszerint, hogy a készülékét véli meghibásodottnak vagy azt amit sugároz. De a legkritikább esetben fordul elő, hogy valaki összecserejlje a kettőt, azon az alapon, hogy a készüléknek és a műsornak egyaránt jelzője a televízió.

Az életnek csak egy területét ismerem, ahol időről időre, szinte kiszámíthatóan visszatér a munkamegosztás alapfogalmainak ez a rejtélyes összecserejlése — s az a film. Valahányszor — indokoltan vagy indokolatlanul — de problémák merülnek fel filmgyártásunkkal, filmjeink minőségével kapcsolatban, — mint legutóbb a pécsi filmszemle vitáján is — mindig felüti a fejét az a különös nézet, hogy ezekért nem magukat a filmeket, hanem tulajdonképpen a kritikát terheli a felelősség. Ezért gondolom, hogy tisztáznunk kell az alapfogalmakat — bármilyen nyilvánvalóaknak tünjenek is azok. Tehát: minden emberi munkáért, teljesítményért azok a felelősek akik azt elvégezték. Így filmjeinkért csak azokat lehet dicsérni vagy elmarasztalni, akik előállítá-

sukban közreműködnek — a rendezőt, az író, a színészeket, az operatőrt, a dizlettervezőt stb., a stúdió megrendelői, kiválasztói, dramaturgiai munkáját, az irányító szervek filmpolitikáját stb. stb. Csak éppen a kritikásokat nem, lévén azoknak semmilyen közvetlen szerepük a filmek elkészültében. A kritikust csak a kritikájáért lehet felelőssé tenni (s ez sem kis felelősség), ennek a minősége azonban — éppen mert utólagos véleménymondás — semmilyen értelemben sem lehet meghatározó a filmprodukciónak kialakulásában. (A fordítottja már indokoltabb kapcsolatteremtés — a kritika színvonalában szerepet játszhat az az inspiráció, amit a filmek nyújtanak számára.)

Másszóval a legjobb kritika sem emelheti meg a már elkészült filmek színvonalát, vagy avatkozhat be a készülők műhelymunkájába — nem is ez a feladata — s a legrosszabb sem ronthat rajta. Ami persze nem azt jelenti, hogy a kritikának csak a közönséget kell orientálnia, de a művészi gyakorlat alakulásában nincs szerepe. Ez így nem igaz. De ezt a hatást — amelyben a lelke mélyén minden kritikus hisz és reménykedik (ezért megy kritikusknak), nem lehet az egyes művek aprópénzére váltani, mivel az egy hosszabb távú fejlődési folyamatban és mintegy a művészi élet rejtett anyagcsere mechanizmusaként érvényesül, amely a felszínen nem tetten érhető. A kritika nem valamiféle biztos hatású orvosság, amelynek üdvös eredménye azonnal számonkérhető, inkább a vitaminhoz hasonlítható, amely nélkülözhetetlen a szervezet egészséges fejlődéséhez.

Mindezt azért éreztük szükségesnek ilyen kissé iskolás módon elmondani, mert azt gyanítjuk, hogy ez az időszakos fogalomzavar nem egyszerűen a kellő tapasztalat és életismeret hiányából táplálkozik. Már csak azért sem mert többnyire olyanoknál lép fel, akik maguk is

elég közel állnak a produkcióhoz, és más helyzetekben teljesen tisztában vannak a szellemi élet mechanizmusával. Még sohasem tapasztaltuk ugyanis, hogy tesztem egy fesztivál díj átnyújtásakor, vagy egy sikeres esztendő eredményeinek felmérésekor jutott volna bárkinek eszébe, hogy az érdem nem az alkotóké, a filmgyártó és filmirányító szerveké, hanem a kritikáé.

E tekintetben különösen áruzkodó ennek a — talán öntudatlan — felelősségáthárításnak az a konkretizálása, amely — a művészeti munkamegosztás alapfogalmainak zűrzavarát a zsurnalisztikai munkamegosztás alapfogalmainak összekeverésével párosítva — a kritikától a filmek állítólag elégtelen propagandáját kéri számon. A kritika azonban nem azonos a forgalmazási propaganda üzleti reklámtevékenységével — és minden olyan törekvés, amely ehhez a munkához kívánja közelíteni, létében támadja meg. A különböző sajtóorgánumoknak lehetnek feladataik a filmpropaganda terén (előzetes riportok, interjúk, utólagos információk stb.) s lehet arról is vitatkozni, hogy mennyire tesznek eleget ezeknek a feladatoknak. Ezt azonban élesen el kell választani azoktól a kívánalmaktól és igényektől, amelyeket a kritikával szemben támasztunk. E tekintetben számunkra csak az eszmei igényességnek és szakmai hozzáértésnek azok a követelményei lehetnek a mértékadóak, amelyeket az Elméleti Munkaközösség Kritikai Állásfoglalása állított elénk, — s a kritikusok állandó önkritikát, önrevíziót követelő, nem kis feladata, hogy ezeknek erejükhöz képest megfeleljenek. Azok a hangok, vagy éppenséggel a felelősségáthárításnak azok a kísérletei, amelyek a filmgyártás pillanatnyi helyzetének és kereskedelmi érdekeinek megfelelően szeretnék eszmei-szakmai árendményekre, normacsálásra (de legalábbis normalizításra) készíteni a kritikát — akarva-akaratlanul is a Kritikai Állásfoglalással szemben megnyilvánuló ellengöz megnyilatkozásaiként hatnak szellemi életünkben.

Még a lapok filmpropaganda munkájával kapcsolatban is, úgy érzem szükségleges kapcsolatni azt a különb-

séget, amely ezt a tevékenységet a kereskedelmi szervek reklámjától elválasztja vagy el kell, hogy válassza. Az előbbieknél ugyanis az eszmei értékek propagálása főfeladata (s ennek része a kritika is), míg az utóbbinak a filmet mint árucikket kell propagálnia. A kettő, ha esetenként egybe is eshet, nem ugyanaz. S ha érhetik is szemrehányások a lapokat — ezt a kérdést konkrétan kellene megvizsgálni — a maguk filmpropaganda tevékenységének hiányosságaiért, mindenképpen mértéktelen és elfogult túlzás az olyan beállítás, hogy a film hátránysabb helyzetben van mint a többi művészetek. Az igazság ennek inkább az ellenkezője. Kodály Zoltán „műhelye” nem kapta meg, és Illyés, Németh László, Vilt Tibor, Somogyi József stb. műhelye nem kapja meg azt a figyelmes nyomkövetést, ami olykor egy induló filmrendező munkáját kíséri. (Külön tömeglapjai vannak ennek az odafigyelésnek.) S ezt nem azért jegyzem meg, mintha helyteleníteném ezt a „többletet” — a művészetek társadalmi helyzetének sajátosságait is figyelembe kell vennünk — vagy akár csak elégedett lennénk vele — hanem csupán azért, hogy a minimális tárgyilagosságra felhívjam a figyelmet, különösen olyan esetekben, amikor a különböző hangulati impulzusok megalapozottsága tényszerűen is ellenőrizhető.

Összegezésül: a filmek minőségét a filmekben kérjük számon, a kritikáét a kritikákon. Lehetnek a filmművészetnek gyengébb periódusai, amikor a kritika jól dolgozik és lehetséges ez fordítva is. A lényeg a kritika szempontjából — amit valóban számon kell kérnünk tőle —, az eszmeiség, a szakszerűség, az elemzés lelkiismeretessége, az előadómód világossága, az értékelés elvszerűsége, amelyek birtokában a leghatásosabb propagandát fejtí ki — a maga eszközeivel — a valóban jó filmek érdekében. Ami viszont a gyengébb filmeket illeti, azokkal szemben — bármennyire fájó is ez a kritikus számára — az a kötelessége, hogy a maga ellenpropagandáját is kifejtse. Ebben különbözik a „státusza” a filmvállalattól propagandistáitól.

GYERTYÁN ERVIN